

הרב יוסף כהן, ישיבת שדרות

פרנסת חכמים ותלמידיהם מהספקים מסודרים מהציבור

בבואנו לבירור דין זה, ניתן ללמוד מדברי הראשונים והאחרונים שפשט המנהג לחכמים ותלמידיהם ליהנות מהספקים מסודרים בעבור לימוד תורתם או משרתם התורנית. אמנם כאשר העמקנו בדברי הראשונים במקורם, מצאנו דברים חדשים שלא נשמעים בפירוש בספרות השו"ת ובציבור התורני בכללו. ובתחילה נתבונן בדברי המשנה במסכת אבות (ד, ה) ובפירושו של הרמב"ם ז"ל. וכך לשון המשנה:

רבי ישמעאל בנו אומר הלומד על מנת ללמד מספיקין בידו ללמוד וללמד והלומד על מנת לעשות מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות. רבי צדוק אומר אל תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחפור בהם וכך היה הלל אומר ודישתמש בתגא חלף הא למדת כל הנהנה מדברי תורה נוטל חייו מן העולם:

דעת הרמב"ם: אסור ליהנות כלל מתשלום תמורת ת"ת - האמנם?

ואלו הם עיקרי דבריו של הרמב"ם שם:

והעלימו בני אדם עיניהם מזו הלשון הגלויה,¹ והשליכוה אחרי גוום, ונתלו בפשטי מאמרים שלא הבינום - אני אבארם - והטילו להם חוקים על היחידים ועל

1. הנה בכס"מ כתב לדחות הפירוש ברמב"ם שכוונת המשנה לומר שאסור ליהנות משום הספקים תמורת עסק התורה, וכתב לפרש המשנה באופן אחר והוא: "ר' ישמעאל אומר הלומד על מנת ללמד כלומר שאין כוונתו למידתו לשמה רק להתכבד בהיותו ראש ישיבה וכו' או שכוונתו ע"מ ללמד וליטול שכר כמי שלומד איהו אומנות מספיקים בידו ללמוד וללמד כפי כוונתו ולא יותר אבל הלומד ע"מ לעשות הוא לומד לשמה ומספיקים בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות כי כל אלה בכלל כוונתו כי לימוד התלמידים גם השמרו ממצות ל"ת ועשותו מצות עשה מעשה יאמר לו. בא ר' צדוק ואמר אל תטעה לומר כיון שאני רואה שגם ללומד ע"מ ללמד מספיקין בידו כפי כוונתו שאין בו עון אשר חטא אל תכוין לשום אחת מהכוונות הרמוזות בעל מנת ללמד. ובבחינת המכוין השגת הכבוד אמר אל תעשם עטרה להתגדל בהם ובבחינת המכוין ללמוד כדי להתפרנס כמי שלומד אומנות אמר ולא קרדום לחפור בהם. ותדע ששתי הכוונות אסורות שכך היה הלל אומר ודאשתמש בתגא חלף וכיון שהלל סתם דבריו הא למדת שכל הנהנה מדברי תורה איזה מין של הנאה שיהיה כלומר שלומד על מנת השגת כבוד או השגת פרנסתו נוטל חייו מן העולם וכו' וכנגד **כוונת** הרוחת הממון אמר ודאשתמש בתגא חלף וכאן נכללות כל הנאות ד"ת. וה"מ המכוין בהתחלת למודו לכוונות האלה או שאפשר לו להתפרנס בלא שיטול שכר תלמודו אבל **אם למד לשם שמים ואח"כ אי אפשר לו להתפרנס אם לא יטול שכר מותר**".

הקהילות, ועשו את המינויים התוריים לחוק מכסים, והביאו בני אדם לסבור שטות גמורה, שזה צריך ומחוייב, לעזור לחכמים ולתלמידים ולאנשים העוסקים בתורה ותורתן אומנותן. וכל זה טעות, אין בתורה מה שיאמת אותנו, ולא רגל שישען עליה בשום פנים לפי שאנו אם נעיין בתולדות החכמים, זכרם לברכה, לא נמצא אצלם לא הטלת חובות על בני אדם, ולא קיבוץ ממון לשיבות המרוממות הנכבדות, ולא לראשי גלויות ולא לדיינין ולא למרבצי תורה ולא לאחד מן הממונים ולא לשאר האנשים וכו'.

ויש לעיין האם כוונת הרמב"ם לאסור לחכמים ותלמידיהם לקבל כל תשלום כספי שנותנים להם הציבור מרצונם, או שמא כוונתו לאסור לחכמים ותלמידיהם להטיל את עצמם על היחידים והקהילות בתורת חובה וחוק להעמיד משרות לפרנס ת"ח וליתן הספקים מסודרים לת"ח העוסקים בתורה.

ואכן משמע מדברי הרמב"א בדרכ"מ ארוך (סי' רמו סע' כא) שהבין בדברי הרמב"ם כהבנה הראשונה שאסור לחכמים ליקח מהציבור אפ"ל אם הציבור רוצה בכך.²

אך לענ"ד המדקדק בלשון הזהב של הרמב"ם שכתב "ועשו את המינויים התוריים לחוק מכסים" ו"הביאו בני אדם לסבור שטות גמורה, שזה צריך ומחוייב" וכו', יראה שכוונתו לבטל את המחשבה שיש חובה לציבור או ליחיד מעמ"י ליתן כסף לת"ח או לממן משרה של רב או דין וכד', וממילא מתוך כך גם נשמע איסור לחכמים להגדיר לעמי הארצות שכך ההלכה ולתבוע מהם כסף למחייתם. אמנם אין כוונתו כלל לאסור ליחיד או לציבור של חכמים ותלמידיהם לקבל מהציבור ממון ע"מ לחזק ידי התורה ולומדיה כאשר הדבר בא מרצונם הטוב. וכן יש לבאר בדברי הרמב"ם המובאים במשנה תורה (הל' ת"ת פ"ג):

ולאחר השגתו הוסיף לבאר בדעת הרמב"ם פירוש אחר ע"פ המשנה: "ואחרי הודיע ה' אותנו כל זאת אפשר לומר שכוונת רבינו כאן היא שאין לאדם לפרוק עול מלאכה מעליו כדי להתפרנס מן הבריות כדי ללמוד אבל שילמוד מלאכה המפרנסת אותו ואם תספיקנו מוטב ואם לא תספיקנו יטול הספקתו מהצבור ואין בכך כלום. וזהו שכתב כל המשים על לבו וכו'. והביא כמה משניות מורות על שראוי ללמוד מלאכה" והיינו שאף לדעת הרמב"ם היא מותר ליטול מן הציבור רק באופן שידאג ללמוד מלאכה, ואם לא תספיק לו לפרנסתו יטול מן הציבור.

2. כתוב בדרכ"מ כך: "אבל הרמב"ם סגר הדלת עליהם והחמיר הרבה בזה שהכל אסור זולתי לזקן או חולה שאינן יכולים לעשות מלאכתן", וזאת כתב לאחר שהביא בשם רי"ו לחלק שאם הציבור רוצים ליתן מעצמם לייקר התורה מותר ליקח מהם, ואף זה בתנאי שאין האדם יכול להתפרנס בכחות עצמו. א"כ מבואר שסבור שהרמב"ם אסר ליקח אפ"ל אם הציבור רוצים ליתן מעצמם.

י. כל המשים על לבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן הצדקה הרי זה חָלַל את השם ובזה את התורה וכבה מאור הדת וגרם רעה לעצמו ונטל חייו מן העולם הבא, לפי שאסור ליהנות מדברי תורה בעולם הזה וכו'.

יא. מעלה גדולה היא למי שהוא מתפרנס ממעשה ידיו, ומדת חסידים הראשונים היא, ובזה זוכה לכל כבוד וטובה שבעולם הזה ולעולם הבא שנאמר יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא שכולו טוב.

מבואר שאע"ג שכתב הרמב"ם "כל המשים על לבו וכו' חלל את השם וכו' לפי שאסור ליהנות מדברי תורה בעולם הזה", כתב לאחר מכן בהלכה י"א "מעלה גדולה היא למי שהוא מתפרנס ממעשה ידיו ומידת חסידים ראשונים היא" וכו'. ולכאורה ללא הביאור הנאמר לעיל קשים דבריו מיניה וביה, דאם זה אסור ליהנות מכסף תמורת ת"ת מדוע זו רק "מידת חסידים ראשונים" להתפרנס ממעשה ידיהם, אלא כמו שביארנו לעיל שעיקר דברי הרמב"ם מוסבים על הטלת החובה על עמי הארץ לפרנס ת"ח, משא"כ אם עמי הארץ מעצמם רוצים לתמוך בתורה ולומדיה.³

ולאחר העיון זיכני השי"ת למצוא שכן כתב להדיא בספר ראשון לציון (סי' רמו סע' כא)⁴

3. אמנם לא אכחד שיש לחולק מקום להתגדר בביאור דברי הרמב"ם שכתב סתמא בהלכותיו "כל המשים על ליבו וכו' לפי שאסור ליהנות מדברי תורה בעולם הזה" וכו', שכוונתו אפי' בלא להטיל חוק וחובה על עמי הארץ, אלא אפי' ליקח מהם באופן שהאם רוצים בזה, ואף שגם בזה יש לדון, שהרי יש לדקדק באומרו "וכו' שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן הצדקה" וכו', דכוונתו לתלמיד המעוניין להטיל את עצמו על הציבור ולהתפרנס מן הצדקה בחושבו שחובה היא על הציבור לעשות כן, מכ"מ כיצד יבארו החולקים את דברי הרמב"ם בהלכה יא.

ושמעתי רוצים לתרץ לדעת החולקים דכוונת הרמב"ם באומרו "מעלה גדולה היא למי שהוא מתפרנס ממעשה ידיו" וכו', דדייק הרמב"ם דווקא בעבודה יצרנית שניתן לחיות ממעשה ידיו של אדם כפשוטו. ודייק ותמצא קשה.

4. וז"ל שם: "דייק הרמב"ם ז"ל דכל זה לא מיירי אלא במי שהוא מטיל פרנסתו על הזולת שיושב ולומד ובהכרח על הציבור לפרנסו אבל אם הציבור או היחיד מבקשים ממנו ללמוד בעדם או לזכות לאו איסורא עביד דכן מצינו היתר בהדיא שמח זבולון כו' ויששכר באהליך ושמעון אחי עזריה והרבה כיוצא בזה אלא דבזה לא מיירי כלל אלא דוקא בנדון הנז' שמטיל פרנסתו וצרכי עצמו על הזולת כמאן דתובע שכר לימודו דבזה פשיטא שהוא נטל חייו מן העולם וכן דייק רמב"ם בפ' המשנה בהדיא". וחילק שם רבינו חיים בן עטר הדבר לג' חלוקות: א הסכם יששכר וזבולון. ב אדם שנהנה מן הצדקה, מחמת שלא מצא אופן שבו יתפרנס חצי יום וילמד בחצי השני, וכל זה בתנאי שאינו מטיל עצמו לחובה על הציבור. ג אדם שיכול לבחור או להתפרנס בזכות עצמו וללמוד בשאר היום, או להתפרנס מיחיד או ציבור נדבנים שרוצים לכבודו, דבזה אומר שבזמן הגמרא היה עדיף לעבוד וללמוד והוי בכלל גדול הנהנה

וכן משמע מהכס"מ⁵ (שם). וזאת דלא כמו שכתב בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ד ס' לו סע' ד).⁶

והנה יש להביא לראיה את דברי התשב"ץ (ס' קמ"ז) החולק על הרמב"ם לדינא שלאחר שהביא כמה ראיות לדחות את דבריו כתב תירוץ ליישבו וז"ל: "אולי יאמר הרב ז"ל בזה שהציבור הם חייבים בזה אבל אם נמנעו מזה ולא רצו לעשות כן מעצמם אין לחכמים לתבוע ולשאול חלקם בפייהם" וכו'.

וכוונת דבריו יש להסביר שלאחר שהוכיח התשב"ץ לשיטתו מן המקורות שאכן הציבור חייבים לפרנס את החכמים, ומחמת שקשה היה לו שהרמב"ם לא הביא את המקורות שהביא הוא שם, העלה שמה י"ל בדעת הרמב"ם דאע"ג שיש חובה לציבור לדאוג לפרנסת החכמים ותלמידיהם, מ"מ מה שכתב בפירושו המשניות שלו לאיסור הוא שאין לת"ח לתבוע את חלקם מהציבור. וא"כ מדויק דמעיקרא הבין התשב"ץ שהרמב"ם סבור

מיגיע כפיו מירא שמים', אמנם בימינו שירדה חולשה לעולם עדיף ליהנות מהספק של אחרים ולישב ללמוד תורה, ואכמ"ל ע"ש.

5. שהביא ראיה מחולין (קלד ע"א), שעיקר הבעיא בגמרא אינה מדוע ר' אמי נוטל בסתמא, אלא מדוע הוא נוטל לעצמו בלא שיתנו לו, דמשמע מיניה שפשיטא לגמרא שמוותר לו ליקח מה שנותנים רק שלתבוע לעצמו אינו יכול. וכן מה שהסיק למסקנה שם שמוותר להשים הדבר כחק על הציבור לפרנס ת"ח ומיניה יש לדקדק דבהא דווקא חולק על הרמב"ם משא"כ כאשר הציבור מעוניינים לתת מעצמם. וכן מה שהעלה כאפשרות לפירוש הרמב"ם את המשנה שהקפיד הרמב"ם על מי שמטיל עצמו על הציבור ולא לומד מלאכה, אך מי שלומד מלאכה ואינה מספיקה לו בזה שרי ליטול מן הציבור, שיש להוכיח שבזה דווקא אסר הרמב"ם בכך שמטיל עצמו על הציבור כחובה בכך שלא משתדל בדבר, משא"כ אם רוצים ליתן, ומתוך שכך הכס"מ הבין כאפשרות אתה למד מה עיקר הבנתו בדעת הרמב"ם והיא שהבעיה היא שמטיל עצמו חוק וחובה על הציבור לפרנסו תמורת תורתו, ובזה חלק עליו בדווקא ולא באופן שהציבור מעוניינים לתת מעצמם.

6. כתב האגור"מ שלדעת הרמב"ם מוטל על האדם ללמוד כל התורה ולדעת אותה. ומכח זה הגדיר שאף הרמב"ם מודה שבאופן שהאדם יושב תלמוד-תורה עם עבודה ומחמת כן 'איכות' הבנתו את הלימוד תפגע, מחוייב הוא ומצוה בידו ונחשב קידוש השם להתפרנס מן הצדקה, אך באדם שאם יודע בעצמו שאף אם יושב וירדו לו 'כמות' שעות הלימוד אך ה'איכות' לא תפגם לית לן בה, וליה אסור להתפרנס מן הצדקה, דמכיוון שיכול ללמוד באיכות אף שיורד בכמות, זמן המוקדש לפרנסת חיו של אדם מוגדרת אינה מוגדרת כזמן פנוי ללימוד. ועפ"ז מחדש דמה שכתב בהלכה יא דהוי מעלה לאדם שאינו יכול לשלב אם ירגיל את עצמו להסתפק במועט ויעבוד שעה או שתיים באופן שלא יפגע בלימודו ולא יבקש לעצמו מעמד חיים בינוניים כאכילת בשר ומאכלות בריאים ורק שלא יהנה מהצדקה זה הוי מעלת 'חסידים ראשונים'.

שאינן כלל חובה לציבור לפרנס ת"ח, ועל זה חלק עליו בתשובתו.⁷ וכן יש להוסיף את דברי התשב"ץ (קמח) בסיכום דבריו להלכה שכך כתב:

הציבור חייבים לגדל משלהם מי שהוא חשוב בדורו כר' אמי בדורו, וגם החכם עצמו נוטל מעצמו הראוי לו לגדולתו... ואם הוא חכם ששואלין אותו דבר הלכה בכולה תלמודא ואומ' ראוי למנותו פרנס על כל ישראל... ואם שואלין אותו במסכתא קבועה לו דבר הלכה ואומר ראוי למנותו פרנס בעירו והם מגדלין אותו ואם אינו בגדר זה עדיין אלא שהוא עוסק בלימודו ומניח עסקיו בני עירו חייבין למטרח בריפתיה וכו'.

מובן שהתשב"ץ מחדד את הנפק"מ היוצאת ממחלוקתו על הרמב"ם והיא שחובה על הציבור לפרנס את החכמים וכן שמוותר לחכמים לתבוע חלקם הראוי להם, ומתוך כל יש לדקדק כמו שכתבנו לעיל בדעת הרמב"ם.

א"כ עולה למסקנה שלדעת הרמב"ם אין איסור לחכמים ותלמידיהם ליהנות ממה שמעוניינים הציבור לתמוך בתורה ולומדיה, אך אין להם להטיל את עצמם כחוק וחובה על הציבור לפרנסם תמורת תורתם. ויש להוסיף שכך יתרץ הרמב"ם שכל הגמרות לקמן אינן מוכיחות שיש חובה לציבור לממן את תלמידי החכמים, אלא שאם הציבור נתנו מעצמם מותר ליקח מהם. עפ"ז כל הסוגיות שנתבארו בדברי התשב"ץ לקמן עומדות שפיר אף לדעת הרמב"ם, ואכמ"ל ועיין לקמן.

דעת התשב"ץ: חובת הציבור לתת הספקים לחכמים העוסקים בצרכי ציבור ודין תלמידיהם

ראשונה יש לחדד שדעת התשב"ץ והעומדים בשיטתו החולקים על הרמב"ם, חולקים עליו בשני פנים: א. יש חובה על הציבור לפרנס חכמים ותלמידיהם. ב. מותר לחכמים לתבוע מן הציבור את פרנסתם הראויה להם.

---

7. ויש להעיר שהשאלה האם יש רשות לחכמים לתבוע את חלקם מהציבור תלוי בשאלה האם יש חובה לציבור לפרנס את החכמים, ולכן התשב"ץ העלה אופציה דלעיל רק ב'שמא י"ל' דהרמב"ם מודה שהציבור חייבים בכך רק שהחכמים אסור להם לתבוע חלקם, דהרי מצד הסבא אם הציבור מחויבים בכך מדוע שלא יוכלו החכמים לתבוע חלקם הראוי להם וכמו שכתבנו בשמו לקמן גבי הידור וקימה שתבעו חכמים כבודם ד'זו תורה וזו תורה'. ויותר מזה כתב התשב"ץ "ולאכריחם על זה היה ראוי גם כן לומר שהתלמיד חכם מחויב בזה כדי להדריכם בדרך ישרה".

ושנית, נראה לענ"ד לחדד עניין העולה מתוך דבריו הנוגע לתנאי מגביל בהנאה מהספקים מסודרים לחכמים, שכנראה מרוב שהיה פשוט לחכמים הגדולים לא הדגישו אותו כלל עד שנשמט מדבריהם. והוא שאע"פ שלדעת התשב"ץ ודעימיה יש חובה על הציבור לפרנס את החכמים ושיש היתר לחכמים אפי' לתבוע חלקם הראוי להם,⁸ מ"מ כל זה דווקא בגוונא שהחכמים נותנים שירות לעם ישראל בין אם מדובר בדיינים, מלמדים, ראשי ישיבות, רבני ערים או קהילות, אך אין היתר ליהנות מהספקים לחכמים בגוונא שהאדם לומד ללא הכוונה מקצועית מסוימת בתורה וכן אינו מכוון את לימודו לכך שעתידי הוא לשרת את עמ"י כלל, רק שכל כוונתו לגדל את עצמו בתורה.⁹

ונביא את עיקרי ראיות התשב"ץ:

א. מובא בחולין (קלד ע"א) דר' אמי נטל שק של דינרים שהובא לבני הישיבה, ושאלה הגמרא כיצד עשה כן, והרי כתוב במתנות כהונה "ונתן לכהן" ולא ש"נטל מעצמו", ומתרתצת בתירוץ השני ד"אדם חשוב שאני" ודורשת הדרשה: "דתניא,¹⁰ והכהן הגדול מאחיו - שיהא גדול מאחיו בנוי בחכמה ובעושר, אחרים אומרים מנין שאם אין לו שאחיו

---

8. וכמו שכתב להדיא לאחר שחלק על הרמב"ם בעיקר חיוב הציבור לפרנס חכמים כתב בס' קמ"ז - "ומ"ש בלקיחת ממון בני אדם על כרחן הדין עמו שאין זה דרכם של תלמידי חכמים שיהיו קאקי תוריו משלחי גלימי דאינשי (כתובות פ"ה ע"א) אבל ברצונם אין חשש בדבר ומחוקי החכמים הוא כמו שפירשתי. ולהכריחם על זה היה ראוי לומר ג"כ שהת"ח חייב בזה כדי להדריכם דרך ישרה כמו שהוכחתי למעלה מענין הקימה וההידור" ומה שכתב להוכיח בעניין הקימה וההידור מקידושין (לג ע"ב) דר"ש בר רבי הקפיד על ר' חיאי ועל ר' ישמעאל ברבי יוסי שלא עמדו בפניו וגם היו שואלים חכמים בפניהם שיקומו בפניהם כמבואר שם דאביי אמר לרב משרשיא ורבנן שלא קמו מפניו "ולאו רב מובהק אנא" וכו', וכן הביא משאילתות דרב אחא משבחה פ' קדושים תהיו (ויקרא קא) ומאן דלא קאים מקמיה רבנן מוקמינן ליה בעל כורחיה למיעבד יקרא דאו', והוסיף בזה עוד ראיות מקידושין שם וכתב התשב"ץ בסוף על זה "ומה לי קימה והידור ומה לי גדול מאחיו, זו תורה וזו תורה".

ועוד רצה לסמוך עצמו אההיא בחולין (שם) דר' אמי נטל שק זהובים למימר שמותר לחכם אף לתבוע חלקו בפיו. אך ראייה זו צ"ע דסו"ס הניחו שק זהובים בבית המדרש, ומהיכא תיתי ללמוד מכאן היתר לתבוע חלקו? ופירש בכסף משנה (שם ג, י) "ולא הוקשה להם למה נטלו אלא מפני שנטלו בעצמו הא לאו הכי שפיר דמי". דמשמע שרוצה להסביר הלימוד שפשוט לגמרא שמותר ל'אדם חשוב' ליקח הפסקים מן הציבור, רק ששאלו מדוע הוא 'לקח מעצמו' בלא שיתנו לו בפירוש מעצמם, ועל זה אמרו 'אדם חשוב שאני', ועדיין צ"ע.

9. אין כוונתי לעסוק בנושא של לימוד תורה לשמה, אלא שאופי וכיוון הלימוד יהא מכוון למינוי תורני עתידי באופן שכל ההספקים שקיבל בתוקפת לימודו היו כהכשרה לשירות לעמ"י.

10. דרשה זו מובאת בתנחומא אמור סי' ד, תו"כ אמור פרשה ב, תוספתא יומא פ"א ה"ו, הוריות יח. ט. והחידוש במקור שלנו הוא שהגמרא דורשת זאת על ר' אמי דמכיוון שהיה ראש ישיבה מותר לו ליטול ממון מעצמו מכיוון שיש חובה על הציבור לפרנס את החכמים.

הכהנים מגדלין אותו - תלמוד לומר: והכהן הגדול מאחיו - גדלהו משל אחיו". ופירש"י (ד"ה איבעית אימא אדם חשוב) דממונה ראש הישיבה יכול לקדם ולזכות בדינרים ואינו מחויב ליתן לבני הישיבה קודם, מכיוון שהם מצווים לגדלו ולהעשירו אפי' משלהם, כש"כ בדבר שבא מעלמא.

ב. מבואר בתענית (כא ע"א) במעשה דאילפא ור' יוחנן, שהפסיקו מלימוד התורה והלכו לעסוק בפרנסתם ושמעו ר' יוחנן מלאכי השרת מדברים ואומרים "נישדי עליהו האי גודא (כותל) ונקטלינהו, שמניחין חיי עולם הבא ועוסקין בחיי שעה! אמר ליה איך: שבקינהו, דאיכא בהו חד דקיימא ליה שעתא. רבי יוחנן שמע" וכו', ומתוך ששמעו ר' יוחנן, הבין שלו עמדה השעה וחזר לבית המדרש ונאמר שם "עד דאתא אילפא - מליך רבי יוחנן", וכתב רש"י (ד"ה מלך ר' יוחנן) - "מי שהוא ראש ישיבה היו נותנים לו הרבה, כדאמרינן גבי הכהן הגדול מאחיו, גדלהו משל אחיו".

ג. מובא בהוריות (י ע"א) מעשה בשם רבן גמליאל ור' יהושע ע"ש שבסופו נאמר על תלמידיו של רבן גמליאל, ר' אלעזר חסמא ורבי יוחנן בן גדגדא שהם יודעים לשער כל הטיפות שבים, ואעפ"כ אין להם לחם לאכול ובגד ללבוש ומחמת כן מינה אותם רבן גמליאל לשררה על הציבור וביאר רש"י (ד"ה נתן) - "נתן רבן גמליאל דעתו עליהם להושיבם בראש כדי שיהו מתפרנסים [מאותה] שררה שיתן להם". ולאחר שקראם פעמיים ולא באו "אמר להם: כמדומין אתם ששררה אני נותן לכם? עבדות אני נותן לכם, שנאמר: וידברו אליו לאמר אם היום תהיה עבד לעם הזה". ופירש רש"י שם שחשבו לא ליקח מחמת הגדולה והכבוד, ועל זה ענה להם שלקחת השררה היא עול הרבים על כתפיו של אדם.

ד. מבואר בסוטה (מ ע"א) דר' אבהו הורה לחכמים למנות את ר' אבא דמן עכו שרדפו אחריו בעלי חובות, לראש ישיבה ע"מ שיתפרנס בכבוד.

ה. מבואר בכתובות (קה ע"א)¹¹ שגוזרי גזרות שבירושלים וכן מלמדי הלכות קמיצה, ובודקי מומי בכורות היו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה. ומבאר בתוס' (ד"ה גוזרי גזירות)

11. כתובות (קה ע"א): "אמר רב יהודה אמר רב אסי: גוזרי גזירות שבירושלים, היו נוטלין שכרן תשעים ותשע מנה מתרומת הלשכה, לא רצו - מוסיפין להם. לא רצו, אטו ברשיעי עסקינן? אלא לא ספקו, אף על פי שלא רצו - מוסיפין עליהן". ופירש רש"י (ד"ה לא ספקו) שאע"פ שלא הספיק למזונותיהם לא רצו ליטול מתרומת הלשכה, אעפ"כ מוסיפין להם עד שיספיקו.

טעם ההיתר מכיוון שאין להם פנאי לעסוק במלאכתם אלא טרודים ללמד או לדון את הציבור, ומחמת כן "היה מוטל על הציבור לפרנסן". ואין בכך קו' למה שמובא בנדרים (ל"ע"א) דאסור ללמד מדרש הלכות ואגדות בשכר, דיש להסביר כדכתב הר"ן שם בשם הירושלמי (פ"ד ה"ג) "חמי מתניא נסבין אגריהון, אמר ר' יודן בר' ישמעאל שכר בטלן הן נוטלים" והיינו שמוותר למלמדי משנה ליטול 'שכר בטלה'.¹²

ו. מבואר בב"מ (פד ע"ב) מעשה בשם ר' אלעזר בר' שמעון שמרדה עליו אשתו והניחתו בלא אוכל, ונאמר שם שהייתה ספינה שהתרסקה ובאו ס' עבדים עם ס' ארנקי והכינו לר' אלעזר בר' שמעון ס' לפדי, ודרש הפסוק 'היתה כאניות סוחר, ממרחק תביא לחמה'. ופירש רש"י שאותן ספונאי עמד עליהם נחשול שבים וביקש לטובעם ונדרו נדר לה' ושילמו שאם יצילם ה' שיתנו כל אותו ממון לר' אלעזר בר' שמעון.¹³

ז. מובא בתנחומא (תרומה ס"ב) מעשה בשם חכם אחד שהיה בספינה עם בעלי סחורה, וזלזלו בו שלא הייתה לו סחורה, ואמר להם שלי גדולה משלכם, לאחר מכן באו ליסטיים

כתובות (קו ע"א): "א"ר אמי: מבקרי מומין שבירושלים, היו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה. אמר רב יהודה אמר שמואל: ת"ח המלמדין הלכות שחיטה לכהנים, היו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה. אמר רב גידל אמר רב: ת"ח המלמדים הלכות קמיצה לכהנים, נוטלין שכרן מתרומת הלשכה" וכו'.

12. לפי דברי התוס' הנ"ל יש לחלק דמה שמוותר לדיינים, מלמדים ומורי הוראה ליטול הוא דוקא שכר כדי סיפוקם כמתבאר שם בדף 'גוזרי גזירות בירושלים' שצריכים העם להביא להם כדי סיפוקם אע"פ שלא רצו ליטול. וכן רצה הב"ח (ס"ו רמ"ס"ב) ללמוד מגמרא זו לחלק בין ראשי קהל כר' יוחנן ור' אמי שהיו ראשי ישיבות (ואה"נ לענ"ד שאר שררות כה"ג). דבעי' להעשירם כמבואר בחולין שם "והכהן הגדול מאחיו - שיהא גדול מאחיו בנוי בחכמה ובעושר" א"נ מטעם שחל בראשי קהל בלבד שנצרך שדבריהם יהיו נשמעים ביותר, ותוספת עושר מייקר את מעמדם בעיני הציבור משא"כ שאר שררות, לבין תלמידים שאינם ראשי קהל וזה למד מדייני גזירות, מלמדים וכו'. ועיין לקמן דיש ראייה לדעתנו משבת (קיד ע"א) דר' יוחנן היתיר לכל מי שעוסק בחפצי שמים למטרע ליה בריפתיה ופירש רש"י שם דהיינו כדי צרכו שחייו תלויין בו.

13. והרמב"ם בפירוש המשניות שם כתב שמימרא זו מיירי דווקא בזקנים או בעלי מומים, שאין להם ממה להתפרנס והוי מדין צדקה. ותמה עליו התשב"ץ "היה לו למידרש בקרא דהיתה כאניות סוחר וכו' מרגינתא ודרש בה חספא". וביאר בכס"מ הקו' על הרמב"ם בזה "אם כוונת הכתוב לכך מה משבח התורה הרי כל בעלי מומין אף על פי שלא יהיו בני תורה ממרחק יביאו לחמם כי הוראה עצמו בצער נודר כך לצדקה ונותנין אותו לעניים החולים וגם שר' אלעזר בידו היה לסלק היסורים מעליו כמוזכר בהפועלים וכיון שכן היה גורם לעצמו ליהנות מד"ת" והוסיף התשב"ץ שהמעשה ממדרש תנחומא פרשת תרומה מקשה על פירוש הרמב"ם. [אדרבא לכאורה י"ל שאותו חכם לא היה לו סחורה מכיוון שהיה עני ולכן פירנסוהו. אמנם יש לדייק מלשון התנחומא שם - "עמדו בני המדינה כשראו בו תורה מרובה נהגו בו כבוד גדול ועשה פסיקתו כהוגן וכראוי בגדול" ובכבוד והתחילו גדולי הקהל לילך מימינו ומשמאלו וללות אותו" וכו'. והיינו שמתחילה לא נהגו בו כבוד ולא נתנו לו כסף כלל, ולאחר שראו שיש בו תורה נתנו לו פסיקתו כהוגן כמבואר שם.]

וגנבו את כל סחורתם, ומבואר התם שאותו חכם נכנס לשיבה והתחיל לדרוש "וכשראו בו תורה מרובה נהגו בו כבוד גדול ועשו לו פסיקתו כהוגן וכראוי בגדול ובכבוד והתחילו גדולי הקהל לילך מימינו ומשמאלו".

והנה מה שהביא התשב"ץ המקורות הנ"ל כוונתו להוכיח שאכן יש חובה על הציבור לפרנס את החכמים, אך אגב כך אנו שומעים באיזה סוג של חכמים מדובר, דהנה מבואר בכל המקורות דלעיל דדווקא חכמים הראויים להוראה ולדרוש ברבים וכו',¹⁴ וכמו שמדייק להדיא התשב"ץ (ס' קמו) במסקנתו:

14. **הערת עורך (א.ס.):** ועי' בשו"ת בנין שלמה (ס' לג) לרבי שלמה הכהן מווילנא, בדין המצוה לשמח את הלוי ביום טוב אם נוהגת בזה"ז, שכתב: "נ"ל דאף דהאידינא לא שייך לשמח ללוים ממש, כיון שאין להם עבודה ושירות כלל בזה"ז, והם עוסקין במשא ומתן וסחורה כשאר בני ישראל, ואין שייך כלל דיהיו חייבין לשמח אותם, אבל מ"מ יש ללמוד מזה דכמו שחייבה התורה לשמח את הלוי ברגל בזמן הבית, וע"כ הדטעם משום דהכהנים והלוים לא נטלו חלק בארץ, וכמו דכתיב בפ' שופטים לא יהיה לכהנים הלוים כל שבט לוי חלק ונחלה עם ישראל אשי ד' ונחלתו יאכלון ונחלה לא יהי' לו בקרב אחיו ד' הוא נחלתו כאשר דיבר לו. וסיבת דבר זה דלא נטלו חלק בארץ הוא משום דמלבד דהיה מוטל על הכהנים והלוים עבודת בית המקדש כל משמר ומשמר ממנו שישדו דוד ושמואל הרואה באמונתם, עוד היו ג"כ עמודי התורה ומהם יצאו תורה והוראה לכל ישראל, וכמו דכתיב בפ' וזאת הברכה יורו משפטין ליעקב ותורתך לישראל... ולכן לא נטלו חלק בארץ. ובשביל זה זיכתה להם התורה כל עשר מתנות שבגבולין תרומות ומעשרות וחלה וראשית הגז ומתנות ופדיון הבן וכו'. וכל זה ה' נותן להם בעבור סיפוק פרנסתם לכל השנה כולה. אבל כאשר הגיעו ימי המועדים והרגלים, חששה התורה שמא לא תספוק להם מתנות אלו גם לצרכי החג המרובים, לקנותם הם עולות ראייה ושלמי חגיגה ושלמי שמחה ושאר צרכי החג, דקדשים נאכלין על השובע והיו צריכין בתחילה לשחוט חולין ולאכול, ובפרט דאז היה מוטל עליהם העבודה ביותר, מחמת דהי' צריכין הכהנים והלוים לדרוש להם בהלכות החג ל' יום מקודם, ולהשיב לכל שואל בדבר ד' זו הלכה למעשה בשאלות הנוגע למצוות החג, ובפרט בעבודת הביהמ"ק המוטל עליהם ביותר בימי המועדים... ולהטיל על הישראל לשמח את הלוי. והיינו דיספיק לו מכיסו דיהיה יכול לצאת ידי מצות שמחה החג כתיקונו... ואמנם כל אלה בהיות ההיכל על יסודותיו ומקדש הקודש על מכונו וכהנים הי' עוסקין בעבודתן ולוים בדוכנם, **אבל כעת חסרנו כל אלה בעו"ה, ואין לנו לא כהן בעבודתו ולא לוי בדוכנו לא מזבח ולא קרבן ואין לנו שיעור רק התורה הזאת. ולכן עתה הת"ח והלומדים ורבני הקהילות ורבני המו"ץ אשר בכל דור ודור הם הם המורים והם המלמדים ומהם תצא תורה והוראה לישראל, וגם הם הכהנים והלוים העוסקים בעבודה... היוצא לנו מזה דת"ח העוסקין בתורה ובהלכות עבודה בזה"ז, הם דוגמת הכהנים והלוים ממש. ודומה ממש כאילו בהמ"ק בנוי וכהנים עוסקים בעבודה. והמקרא מסייע לזה דהא כתיב לעולם זאת על ישראל. והילכך כמו דהטילה התורה מ"ע על הישראלים בזמן הבית ליתן תרומות ומעשרות ושאר מתנות כהונה ולויה לכהנים הלוים המחזיקים בתורה ד', ה"נ מוטל מ"ע האידינא על הישראלים ליתן שכירות והספקה לת"ח ולרבני הקהילות מידי שבע בשבוע כדי שיוכלו להחזיק בתורת ד', וכמו שהטילה התורה מ"ע לשמח את הכהנים הלוים ברגל ולתת להם צרכי החג, בעבור שברגל הוטל עליהם עול התורה והעבודה ביותר מכל השנה כולה. ה"נ מוטל מ"ע האידינא לשמח את הת"ח ורבני הקהילות ברגל, יען שברגלים**

ואחר כל זה יש לפרש מהו גדר החכם בזה... הילכך כל מי שמלאכתו מלאכת שמים ותורתו אומנותו וכל עסקו בתורה והגיע להוראו' והוא חשוב בדורו למנותו פרנס ודיין ומורה הוראה ודורש ברבים הוא ראוי לכל מה שפירשנו למעלה... נמצא שעלה בידינו מזה שכל תלמיד חכם שהגיע להוראה וראוי לדרוש ברבים ותורתו אומנותו ורחמי שומעניה ופרקו נאה ויש בו יראת שמים¹⁵ בני עירו מצווין למטרח בריפתיה ולעשות מלאכתו ולכבדו בפסיקתו כראוי וכהוגן לכבוד תורתו.

דין התלמידים - שילוב לכתחילה ואופי הלימוד

וא"כ חזינו מבואר דדוקא לחכמים שהוכשרו להוראה ולדרוש ברבים יש היתר ליטול הספקים מהציבור, שמה אין לתלמידי השיבות היתר זה. אכן אע"פ שהתשב"ץ עצמו מראה פנים לכך שאף לתלמידים בישיבה מותר ליטול הספקי ממון לצורך פרנסתם כמבואר ביומא (עב ע"ב): "ר' יוחנן רמי, כתיב ועשית לך ארון עץ, וכתוב ועשו ארון עצי שיטים מכאן לת"ח שמצווין בני עירו לעשות מלאכתו"¹⁶. וכן מובא בשמו במסכת שבת (קיד ע"א): "אמר ר' יוחנן איזהו ת"ח שבני עירו מצווים לעשות מלאכתו כל שמניח עסקיו ועוסק בחפצי שמים, למאי נ"מ למיטרח ליה בריפתיה", ופרש"י (ד"ה ת"ח) כדאמר ר' יוחנן ביומא.¹⁷ וברש"י (ד"ה למיטרח בריפתיה) ביאר מהו 'למיטרח בריפתיה' - "דבר שאינו יכול לטרוח בו וחיייו תלויין בו". וכן בגיטין (ס ע"א) "ההוא שיפורה דמעיקרא הוי בי רב יהודה"

מוטל עליהם עול התורה ביותר ולהשיב לכל שואל בדבר ד' זו הלכה למעשה בהלכות החג ובאיסור והיתר".

15. ג' תנאים הללו הוסיף לבאר שם בגדר אותו חכם, רק מכיוון שאין זה נוגע לענייני הוספתי את הדברים כאן "מיהו דוקא כ"ז שהוא עוסק בתורה ואין לו עסק בדברים בטלים אבל אם פירש מן התורה יותר גרוע הוא מעם הארץ... וכן נמי אם מעשיו מקולקלים ואין בו יראת שמים אינו ראוי לכבוד וכו' וכן נמי אם החכ' הוא בעל מחלוק' אינו ראוי לכבוד כלל כדאמרין בפ' כל הגט (לא ע"ב) נתיב מר ניקום מקמיה דבר אורין הוא אמר לי מקמי פלגאה ניקום".

16. ופרש"י (ד"ה מצווין) דהוי אסמכתא בעלמא והלימוד הוא דבתחילה אמר 'ועשית לך וכו' דהיינו שהטיל הכתוב על משה את המלאכה, ואח"כ כתיב 'ועשו וכו' דהיינו שהטיל את המלאכה על הציבור.

17. ונתחדש לי חידוש בדבר דהכי ס"ל לר' יוחנן מכיוון דברידיה הוה עובדא, שהרי מבואר במעשה דאלפא ור' יוחנן (תענית כ"א ע"א), ששמעו ר' יוחנן את מלאכי השרת שאמרו 'קיימא ליה שענתא דפירש רש"י (ד"ה קיימא ליה שענתא) "עתיד להתגדל ואין זמנו למות", ומוכח דלא היה עדיין ת"ח גדול וראוי להוראה, ומבואר בסוטה (כ"א ע"א) דר' יוחנן התפרנס מרבי יהודה הנשיא, ופשיטא שלא נתמנה עדיין לראש ישיבה שהרי כאשר 'מלך ר' יוחנן' היה מתפרנס משל הציבור כמו שפירש רש"י (ד"ה מלך; בתענית שם) ומינה תלמד שלכך ר' יוחנן סבור כך. שכל שהניח מעסקיו ועוסק בחיי עולם, חייבין הציבור לפרנסו והנ"מ למיטרח בריפתיה שזהו דבר המספיק כדי צורכו וחיייו תלויין בו. ומכאן ראייה לשיטת הב"ח (שם) שאת התלמידים אין לפרנס אלא כדי סיפוקם.

וכו' דפירשו הרב שרירא גאון (אוצר הגאונים לגיטין חלק התשובות ס' שלח) דהוי תיבה כמו שלש עשרה שופרות דשקלים¹⁸ ואמר הגאון שהייתה התיבה לקבץ בה ממון לחלק לתלמידים.¹⁹ וכן מובא מעשה בסידור רב עמרם ששלחו לישיבה עשרים זהובים לבני הישיבה, וציוה שחמישה ילכו לראש הישיבה וחמישה עשר לבני הישיבה.

א"כ אע"פ שמכל הנ"ל מוכח דיש לפרנס אפי' תלמידים שלא הגיעו להוראה כתב התשב"ץ (ס' קמח):

אבל התלמידים הטוב והישר²⁰ להם שיעסקו בתורה לשמה לא ע"מ שיקראו חכמים וסוף הכבוד לבא וילמדו ג"כ אומנות ושיעשו תורתן קבע ומלאכתן עראי ובזה תהיה תורתן משתמרת ומלאכתן מתברכת ועליהם הוא אומר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר.

ואף למאן דאמר דיש לדקדק שכתב 'הטוב והישר' וכו', דמשמע דהוי ממידת חסידות וכך ראוי לעשות ואינו מדינא, מכ"מ יש לנו להגדיר בבירור שכל ההיתר לתלמידים ליקח הספקים ללימודם הוא דווקא כאשר הם מכוונים להיות ראויים להוראה ולדרוש ברבים, מוכנים לשרת את הציבור ואין הדבר רק בכוונת ליבם אלא באופן לימודם שנצרך מהם להתמקצע בתורה כראוי, להכנס בגדר חכמים הראויים להספקי ממון מסודרים. וכן יש לדקדק מדברי התשב"ץ (ס' קמח) שכותב מדרגות בפרנסת ת"ח:

ואם הוא חכם ששואלין אותו דבר הלכה בכולה תלמודא ואומ' ראוי למנותו פרנס על כל ישראל... ואם שואלין אותו במסכתא קבועה לו דבר הלכה ואומר ראוי

18. כמבואר ביומא (נה ע"ב) וברמב"ם (הל' שקלים פ"ב ה"ב): "ובמקדש היה לפנייהם תמיד שלש עשרה תיבות, כל תיבה כמין שופר, ראשונה לשקלי שנה זו, שניה לשקלי שנה שעברה, שלישית לכל מי שיש עליו קרבן שתי תורים או שני בני יונה אחד עולה ואחד חטאת משליך דמיהן לתיבה זו" וכו'. להמשך ביאור כל תיבה לשם מה באה עיין שם.

19. וכן הסכים עימו התוס' (ד"ה אלא) וכן כתב הערוך (ערך שופר), דלא כרש"י שפירש 'שיפורא' - שופר שתוקעים בו במעלי שבתא.

20. ואף שניתן לדקדק מזה שכתב 'הטוב והישר' שהוא לא מדינא אלא דכך ראוי, וכמו שכתב לקמן לגבי החכמים "אמנם אם החכמים נמנעים מלקבל הנאות מבני אדם זהו הטוב והישר" וכו', וזאת אחר שכתב לעיל ש"אפשר לומר שהחכמים הממונים פרנסים על הציבור אפילו אפשר להם לעשות מלאכה אין לעשות כן מחמת שנתמעטו בני עלייה" וכן יזדללו בעיני עמי הארץ. וא"כ אף שראוי לא לעשות כן סו"ס יש בהימנעות מליקח ממון מידת חסידות וה"ה לביאור מה שכתב לגבי התלמידים דזהו רק חסידות לעסוק גם במלאכה, וא"כ מה שכתב בס' קמב "ואפילו התלמידים העוסקים בתורה כל ימיהם אע"פ שאינן ראשי ישיבות חייבין הציבור לפרנסם דרך כבודם" - הוא לדינא.

למנותו פרנס בעירו והם מגדלין אותו ואם אינו בגדר זה עדיין אלא שהוא עוסק בלימודו ומניח עסקיו בני עירו חייבין למטרה בריפתיה וכו'.

דמה שכתב "ואם אינו בגדר זה עדיין" וכו' והוסיף הלימוד ד"בני עירו חייבין למטרה בריפתיה" מוכח שאף אותו אחד שעדיין אינו חכם הראוי להספקי ממון, דינו כדין ה'תלמידים' שהביא עליהם התשב"ץ הראיה משבת (קיד ע"א) וא"כ נלמד לעצם מעמד התלמיד שיש לציבור חובה לספק לו מזונותיו והוא שהוא מכשיר את עצמו להיות כחכמים שהתבארו לעיל שראוים להוראה ולדרוש ברבים.

לפ"ז יש לנו לימוד הלכתי ומוסרי גדול לכל מי שמוכן למסור את עצמו ללימוד התורה ולבית המדרש שיש לו להיזהר מלעסוק בתורה ללא תכלית,²¹ ולא להשתמש בביטוי 'לשם שמים' כסיסמא שמחביאה בתוכה מידות קשות כעצלות וריפיון ידיים מן התורה. אלא לומדי בית המדרש מחויבים להגיע למדרגה של 'בעלי אומנות' בתורה עד כדי שנזכה לראות השלכה מתורתם על הציבור ועכ"פ להיות ראויים לכך ולא שח"ו אדם לומד לגדלות עצמו או בכוונה לפיתוח עולמו הרוחני בעולם-הזה או בעולם-הבא באופן שאינו מכשיר את יכולתו להיות בגדר חכם שנתבאר לעיל.

משמעות תלמוד התורה כ'אומנות', והקשר לארץ ישראל

בעיוני בסוגיא התחדש לי לימוד חדש לאור דברינו לעיל מדברי הגמרא ביומא (עב ע"ב):

אמר רבי יהושע בן לוי: מאי דכתיב "וזאת התורה אשר שם משה"? זכה - נעשית לו סם חיים, לא זכה - נעשית לו סם מיתה. והיינו דאמר רבא: דאומן לה - סמא דחייא, דלא אומן לה - סמא דמותא.

יש להבין מה כוונת רבא שאמר "דלא אומן לה סמא דמותא", שהרי אדם שלא עוסק בתורה, מדוע נעשית היא לו 'סם המוות'.

אלא יש לפרש שהתורה נקראת 'אומנותו' של הלומד אותה וא"כ כמו שבענייני מלאכות, יש לבעל המלאכה חומר גלם וכלי אומנות שלו, וע"י עבודה של האומן יוצאת אומנות שניתן להועיל עימה בעולם, בלימוד תורה ה'כללי' וה'חומר' הם עניין אחד דשניהם הם

---

21. אין כוונתי להכווין את הקורא ללימוד הלכה וכד', אלא לקחת את העסק בתורה כאמצעי מכשיר אותו למורה הוראה וכו' כמו שנתבאר בפנים, ובין אם הוא יהיה ר"מ בישיבה או בישיבה תיכונית או רב קהילה או רב יישוב, העיקר שיעסוק בתורתו ע"מ להיות עכ"פ ראוי לתואר ה'חכם' המתבאר מתוך דברי התשב"ץ.

התורה וא"כ האומן זה האדם הלומד אותה, ודייק רבא לומר 'דאומן לה' היינו שעושה בה מעשה 'אומן' לחלץ מתוכה דבריה ולקיימן בעולם, משא"כ מי שעושה בה מעשה 'הדיוט' נעשית לו 'סם מיתה' והיינו דאין הכוונה שאינו עוסק בה אלא עוסק בה שלא כפי תכלית אומנותה לחלץ ממנה דבריה ולקיימן.²² ונראה שכך הבין התשב"ץ (סי' קמו) שכתב לפרש המימרא - "פירוש שהתורה היא כלי אומנותו לקיים דבריה", ודוק.

והדברים נעשים כחומר עלינו ביותר, שאנו זכינו לתלמוד תורה בארץ ישראל, וזאת מפני שהחזרה לארץ ישראל ותחיית התורה בארץ, מחייבת אותנו ביותר לעסוק בתורה באופן 'מקצועי' ואין לנו להתלות בצורת הלימוד כפי שהייתה בחו"ל שעיקר עניינה היה לשמור על צביון דתי ולימוד למען שכר העוה"ב, דבר שהוביל את אופי הלימוד להיות "בלא מטרה מיוחדת ולא בדרך מדעית ושיטתית" ועל כך כתב בהרחבה הרב משה שמואל גלאזנר (חוברת משבת תר"פ; מובא בספר מדרכי הכרם לרב מרדכי גרינברג, ח"ג עמ' 28) רבה של העיר קלויזנבורג:

אכן יש עוד דאגה שמטרידה את היהודים החרדים ומערערת את אימונם בתחיית ישראל בארץ ישראל. גלוי וידוע שבמשך אלפיים שנות הגלות לא היתה זו אלא התורה, העיסוק בה וההתעמקות בתלמודה, שקיימה את ישראל. כל אותו זמן שהגיטו חצץ בין היהודים ובין עולם הפעילות התרבותית שטחי האומנות והמדע,

22. **הערת הרב יצחק הדס** מדברי שו"ת אגרות משה (י"ד ג, נט): "ונהנה זה שתנדב"א שהשונה הלכות בכ"י מובטח לו שהוא בן העוה"ב נלע"ד לפ"מ שבארתי בחדושי שלמוד התורה הוא מצוה מצד עצמה לא רק מחמת שנדע איך לעשות ומטעם זה אמר בפ' הפועלים ב"מ פ"ה ע"ב על מה שאבדה הארץ על שלא ברכו בתורה תחלה דמזה שלא ברכו ש"מ שסברי דאינה מצוה מצד עצמה רק הכשר מצוה לידע איך לעשות ולכן נענשו דביזו כבוד התורה. וא"כ כשאחד לומד דוקא הלכות הנהוגות בזה"ז אפשר כונתו מחמת שתרוייהו בידו דמטעם זה תלמוד גדול שמביא לידי מעשה והוי מעליותא אבל אפשר שהוא מחמת שסובר שכל מצות ת"ת הוא מחמת שמביא לידי מעשה ולכן אינו לומד אלא דברים הנהוגים בזה"ז וחייב ח"ו עונש". וע"ע הקדמה לספר באר שבע ד"ה אני טרם.

הארות הכותב על דברי הרב הדס: א. אנו עוסקים בשאלה מי ראוי לפרנסה מצד הציבור וזה ההקשר של הדרשה, ולא מצד השאלה האם הלומד מקיים מצוה בעצם הלימוד או דווקא כאשר תלמודו מביאו לידי מעשה. **ב.** כתבתי בהערה הקודמת שאין הכוונה של המאמר להכווין ללימוד הלכה וכד' אלא קיום התורה בעם ישראל, וזה כולל אף שאר צורות לימוד רק בתנאי שיוצרות מהלומד אותה חכם בתורה במקצוע מסוים שיכול להעביר הלאה לשאר ישראל. ולכן איני חושב שיש לדברי האגר"מ לעיל מקום למחלוקת על דברינו.

[אמנם אין זה עיקר המאמר, אבל כן יש דגש - לכל אורך המאמר - על לימוד שהוא כאמצעי לתכלית כלשהי, לכן ראיתי לנכון לצרף את דברי האגר"מ, שמדגישים את הצד של לימוד כמטרה בפני עצמה.

האומנות והחקלאות, היה זה טבעי שהיהודים התמסרו בכל כושרם האינטלקטואלי לתלמודה של תורה. ההגייה בתורה היתה האידיאל היחיד של העם. הכבוד הוקרה וכן העיר הופנו לתלמיד-חכם, ובמידה פחות לעם-הארץ, התומך בת"ח בכל מאודו. אולם גם לאחר שהופלו מחיצות הגיטו וכל שטחי הפעולה האנושית נגלו גם לעיני היהודים, חשב העם לנכון לבודד את בני הנעורים בתוך ארבעת כתלי ה"חדר" ובית המדרש, מפני של פעילות אחרת, שהיא חולנית ולא יהודית-ספציפית, הרחיקה מן היהדות. כל שפנה עורף לבית המדרש - תהא תרומתו בכל שטח אחר מה שתהא - אבד בשביל היהדות לחלוטין למחצה, ולא לו הייתה התפארת מן האדם היהודי. לימוד התורה בלבד נחשב כיהודי ספציפי; **וגם לימוד זה אך בתנאי שיהיה לשם שמים, בלא מטרה מיוחדת ולא בדרך מדעית ושיטתית. לשם השמירה המעולה על הרוח הדתית שבלימוד נדחקו לימודי המקרא ודקדוק הלשון לקרן זווית.** הגיעו הדברים לידי כך שרבנים רבים לא היה להם אלא מושג קלוש על תולדות עמם הם, ולא יכלו להעלות על הכתב שורה אחת בלשון הקודש בלא שגיאות גסות. במקום לנהוג כהוראת התנא בפרקי אבות (פ"ה כז) "בן חמש שנים למקרא, בן עשר למשנה ובן חמש - עשרה לתלמוד" שמשמעותה ניצול חמש שנות הלימוד הראשונות ללימוד כתבי הקודש, לרכישת הלשון ולנשימת הרוח הנבואית, שלפיה אין להכניס את הילד אלא בגיל עשר להיכל ספרות המשנה, ובגיל חמש עשרה למדרש הגבוה של התלמוד, נוצרה שיטת לימוד השמה ללעג כל כללי הפדגוגיה והמעקמת שכלם של טובי המוחות הרוחניים. כאן בגלות ראו צורך לדלג על סולם-הדרגות ולהכניס ילד כבן שש לבית התלמוד, נגד שיטה זו, או יותר נכון, נגד חוסר-שיטה זה, כבר התריעו השל"ה הקדוש, ר' יעקב עמדין וגדולים אחרים, אף על פי כן השתרשה השיטה והיא השלטת היום בעולם החרדי.

עתה אומרים לחדש חיי עם בארץ-ישראל, בה תזכה העבודה בכל שטחי הפעילות האנושית להערכה ראויה ובה יחדל תלמוד-התורה להיות השטח היחיד, שבו אפשר יהיה לפעול דבר בשביל היהדות. גם הרופא, האדריכל והכימאי, היוגב והאומן - כל אלה יעשו עבודה יהודית, שתסב אל עצמה הוקרה וכבוד. כלום לא יזרמו אל שאחים אלה כל אותם בני הנעורים, היושבים עד עכשיו על ספסלי ה"חדר" ובית המדרש ללא שיטה ותכלית? כלום לא יפנו אל השטחים החדשים לשאת את עמם במלוא כוחותיהם האינטלקטואליים והגופניים? ותורה מה תהא עליה? מה יהיה אז על בתי המדרשות המקודשים עד היום? ואף אלה המעטים

שיוסיפו לשקוד על תלמוד-תורה, כלום יתמידו ללמוד בשיטת הלימוד הנהוגה? כלום יכיר העם המתחדש בארץ-ישראל, הדור שידבר עברית קלאסית, באותם תלמידי חכמים חניכי הישיבות שלשון לימודם אשכנזית-יהודית שאינם מדברים בלשון עמם, כמנהיגים רוחניים? כלום יאזינו היהודים החדשים לנאומיהם והרצאותיהם הבלתי מובנים? ואם יוכרחו גם חוגי היהודים לשנות את שיטת הלימוד בבתי תלמוד-תורה ובישיבות, כלום לא יפגע השינוי ברות הדתית ששררה עד עכשיו במוסדות אלה? וכלום לא תפנה רוח זו את מקומה לרוח הביקורת, המדע וההשכלה? מחשבות אלו הן המטילות פחד על החרדים, והן-הן ההופכות אותם מתנגדים גמורים לשאיפת העם המעונה, לכבוש לעצמו את זכותו הטבעית לחיות בארצו כרוחו.

לעניין הלכה

מובא בכס"מ (הל' ת"ת פ"ג ה"י) לאחר שהרבה לענות על ראיות הרמב"ם וכמו שהבאנו בהערות לעיל, כתב שלמסקנה ישנן ג' חלוקות בהיתר לחכמים להתפרנס מן הציבור, וזו לשונו:

וזה נחלק לשלשה חלקים אם שיטול מאבות הבנים שכר ללמד בניו או ללמדו. ואם שיושב ולומד וכל הבא לקרבה אל המלאכה יקרבהו לתורה ולמצות. ואם שיושב ודן דין אמת לאמתו.

ולמד חלוקה זו מהגמרא בכתובות (קה ע"א) מדין גוזרי גזירות בירושלים ומלמדי הלכות שחיטה וקמיצה ומפירוש התוס' (ד"ה גוזרי). והוסיף לכתוב דברים ההולמים לדברינו לעיל בדעת התשב"ץ:

מדבריהם למדנו שלא אסרו שכר התלמוד אלא כשיש לו ממקום אחר כדי פרנסתו. ומכאן יש ללמוד לשני החלקים הראשונים שלפיכך היו נוטלים שכרם מתרומת הלשכה מלמדי הלכות שחיטה וקמיצה לכהנים לפי שהרי הם מהנים בזה לישראל **עצמם** שאם הכהנים לא ידעו היאך יקריבו קרבנות ישראל ה"נ אם אין גדיים אין תיישים ומי יורה שמועה ונמצאת ח"ו תורה בטלה מאליה וא"כ עליהם (על האבות) מוטל לפרנסם דה"ל כאילו מלמדים אותם בעצמם. גם החלק השלישי נלמד ממה שאמרו בפ' הנזכר גוזרי גזירות כלומר דיינין שגוזרים גזירות שבירושלים נוטלים שכרם תשעים ותשע מנה מתרומת הלשכה וכו' לפי שלא היה להם ממה להתפרנס וכשם שהיו מגבין השקלים אפילו בע"כ כ"ש שמגבין בזמן הגליות כל

מה שצריך להעמדת ציבור ואלמלא כן ח"ו היינו כאובדים בעניינו ואין לך צורך ציבור גדול ממה שצריך להעמיד ביניהם מורה צדק גם תלמידים ימלאו מקומו בהפרדו מן העוה"ז וכופין אלו לאלו על החקים הקבועים על כך. ואמרינן תו בגמרא אהא דגוזרי גזירות לא רצו מוסיפין להם לא רצו אטו ברשיעי עסקינן ומפרש רש"י ברשיעי שנוטלים שכר לדון יותר מכדי חייהם אלא לא ספקו אף על פי שלא רצו ליטול מוסיפין להם.

הכלל העולה, שכל שאין לו ממה להתפרנס מותר ליטול שכרו ללמד בין מהתלמידים עצמן בין מן הציבור. וכן מותר לו ליטול שכר מהציבור לדון או מהבעלי דינין אחר שמירת התנאים הנזכרים בהלכות סנהדרין.

מבוארים מדבריו ארבעה פרטי דינים חשובים לעניין הלכה למעשה:

- א. מי שיש לו ממה שיתפרנס אסור לו להתפרנס מן הציבור תמורת ת"ת.
- ב. מי שניתן לו ההיתר להתפרנס מן הציבור הוא דווקא 'חכם' שראוי להוראה ומונה בתורתו לישראל (בין בפסיקה בין בלימוד התורה).
- ג. יש חובה על הציבור לפרנס את החכמים ולכן מותר לדרוש מהם על כך ואפי' בעל כורחם.
- ד. מה שמותר לפרנס את החכמים הוא דווקא 'כדי חייהם'.

אמנם אחר כל זאת נראה שדעת השו"ע למעשה אינה כמו שכתב בכס"מ ובב"י להשיג על הרמב"ם להתיר, ואע"ג שצייד בדברי התשב"ץ, אעפ"כ הביא להלכה ב'סתם' לאיסור ורק לאחר מכן הביא את המנהג להקל, ואף בזה לא כמו שהתנסח בכס"מ שיש על הציבור חובה בכך ושיש לחכמים ליטול בע"כ אלא רק כתב ש'מותר' לחכם להתפרנס מן הציבור. וכך כתב בשו"ע (סי' קמו סע' ה):

מקום שנהגו ללמד תורה שבכתב בשכר, מותר ללמד בשכר, אבל תורה שבע"פ אסור ללמד בשכר. לא מצא מי שילמדנו בחנם, ילמוד בשכר. ואף על פי שהוצרך ללמוד בשכר, לא יאמר: כשם שלמדתי בשכר כך אלמד בשכר, אלא ילמד לאחרים בחנם. ומה שנהגו האידינא ללמד הכל בשכר, אם אין לו במה להתפרנס, שרי, ואפילו יש לו, אם הוא שכר בטלה דמוכה, שמניח כל עסקיו ומשאו ומתנו, שרי.²³

23. ע"פ התוס' (כתובות קה ע"א ד"ה גוזרי; בכורות ד"ה מה) והראש (בכורות פ ס' ה) דכל שעוסק בללמד כ"כ באופן שאין לו היכולת להתפרנס בעצמו מותר לו ליטול את פרנסתו מן הציבור שלמדוהו מגוזרי

וכן נראה מדברי הרמ"א שלא רצה לסמוך על ההיתר לכתחילה. וכך כתב הרמ"א (סי' רמו סע' כא):

וכל המשים על לבו לעסוק בתורה ולא לעשות מלאכה להתפרנס מן הצדקה, הרי זה מחלל השם ומבזה התורה, שאסור ליהנות מדברי תורה. וכל תורה שאין עמה מלאכה, גוררת עון וסופו ללסטם הבריות. (לשון הטור). וכל זה בבריא ויכול לעסוק במלאכתו או בדרך ארץ קצת ולהחיות עצמו, (רבינו ירוחם ורבינו יונה נתיב ב' וכ"כ הרמ"ה). אבל זקן או חולה, מותר ליהנות מתורתו ושיספקו לו (לכ"ע). ויש אומרים דאפילו בבריא מותר (בית יוסף בשם תשובת רשב"ץ ח"א סי' קמז-קמח). ולכן נהגו בכל מקומות ישראל שהרב של עיר יש לו הכנסה וספוק מאנשי העיר, כדי שלא יצטרך לעסוק במלאכה בפני הבריות ויתבזה התורה בפני ההמון. (אברבנאל בפירוש מסכת אבות). ודוקא חכם הצריך לזה, אבל עשיר, אסור. **ויש מקילין עוד לומר** דמותר לחכם ולתלמידיו לקבל הספקות מן הנותנים כדי להחזיק ידי לומדי תורה, שעל ידי זה יכולין לעסוק בתורה בריוח. ומ"מ מי שאפשר לו להתפרנס היטב ממעשה ידיו ולעסוק בתורה, מדת חסידות הוא ומתת אלהים היא, אך אין זה מדת כל אדם, שא"א לכל אדם לעסוק בתורה ולהחכים בה ולהתפרנס בעצמו. (גם זה בתשובה הנזכרת). וכל זה דשרי היינו שנוטל פרס מן הצבור או הספקה קבועה, אבל אין לו לקבל דורות מן הבריות. והא דאמרינן: כל המביא דורון לחכם כאלו מקריב בכורים, היינו בדורות קטנים שכן דרך בני אדם להביא דורון קטן לאדם חשוב, אפילו הוא עם הארץ.

הנה מבואר שכתב דעת הרמב"ם²⁴ תחילה ב'סתם' שכל שאינו זקן או חולה אסור ליהנות מתשלומים עבור לימוד תורתו. לאחר מכן כתב דעת האברבנאל שהוא מחמיר על דעת התשב"ץ בשני אופנים, האחד - שמותר למנות רב עיר²⁵ ולפרנסו ואינו מתייחס לא לחכם הראוי להוראה ולא נתמנה עדיין, ולא לתלמידיו וא"כ משמע שאוסר. השני - חכם עשיר

גזירות בירושלים. וכן מתבאר בכתובות (שם) דאפי' יש לו ממה להתפרנס כל שהוא 'שכר בטלה דמוכח' שרי. וכן מובא דין זה בירושלמי (נדרים פ"ד ה"ג) "חמי מתניא נסבין אגריהון, אמר ר' יודן בר' ישמעאל שכר בטלן הן נוטלים" והיינו שמותר למלמדי משנה ליטול 'שכר בטלה'.

24. וכבר כתבנו לעיל שסברת הרמ"א ברמב"ם היא שלשיטתו אין היתר ליקח אפי' ממה שהציבור רוצים מעצמם להביא ממון לכבוד התורה.

25. ולענ"ד הוא הדין אף שאר משרות תורניות הנותנות שירות תורני לציבור כ - ראש ישיבה, דיין, ר"מ, רב קהילה, מורה צדק וכדו'. ומסברא שהעיקר שהתשלומים ניתנו לחכם המשרת את הציבור בתורתו, ואין הפרש בין רב עיר לרב קהילה ושאר המינויים שכתבתי.

שהתמנה לרב עיר אסור ליקח פרנסתו מן הציבור. ורק לאחר מכן כתב דעת התשב"ץ ע"פ דברי הב"י שיש היתר²⁶ לפרנס לחכמים ולתלמידיהם ורק מידת חסידות היא לאדם להתפרנס ממעשה ידיו "ומתת אלהים הוא". וא"כ נראה שלמרות שנהגו העולם להקל בדבר בכל גווני כדעת התשב"ץ מדברי המחבר והרמ"א נראה דלא היה ניחא להם לכתוב דברים מפורשים או להקל להדיא לכתחילה, וזאת למרות דברי המחבר בכס"מ ובב"י ההולכים בשיטת התשב"ץ.

אמנם בדברי האחרונים מצאנו שנשמכים יותר על היתר התשב"ץ לכתחילה, וכן האריך הב"ח להראות פנים להיתר כדברי התשב"ץ, רק שחילק שלענין משרות כראשי הקהל וכד' יש ליתן להם פרנסתם בעושר ע"פ הדרשה בחולין (קלד ע"א) "והכהן הגדול מאחיו (ויקרא כא, י) - שיהא גדול מאחיו בנוי בכח בחכמה ובעושר" וכו', או מצד שצריכים שישמעו לדבריהם ולכן צריך להוקירם יותר משאר לומדים, אך לתלמידים שיושבים ולומדים ואינם במעלת החכם המתואר לעיל יש ליתן כדי סיפוקם. וכן עולה מהגמרא בתענית (כא ע"א) בשם ר' יוחנן שם וכן מדברי הגמרא בכתובות (קה ע"א) לענין גוזרי גזירות שבירושלים. וכן הסברא נוטה שאין ליהנות התלמידים יותר מכדי סיפוקם. וכל זה בתנאי שלומדים מתוך הכוונה להיות 'בעלי אומנות' בתורה וראוים להוראה ולדרוש ברבים. וכן נראה לענ"ד להלכה למעשה.

וכן מהרש"ל (פרק אלו טריפות סי' ט') כתב לחזק את המנהג להקל שאם לא כן היתה בטלה תורה מישראל כי אי אפשר לכל אדם לעסוק בתורה ולהחכים בה וגם להתפרנס ממעשה ידיו. ועוד הוסיף בזה מעצמו וכתב:

ועוד אני אומר מי שהוא בעל ישיבה ומרביץ תורה ברבים וצריך עתים קבועים מחולקים חציה לו וחציה לאחרים ואי אפשר לו שילך מביתו כי אם לדבר מצוה, עון הוא בידו אם לא יקבל מאחרים, אפילו יודע מלאכה וחכמה שיוכל ליגע בה ולהרויח כדי לפרנס את ביתו בוז יבוזו לו באהבת התורה ולומדיה, כי אי אפשר שיבטל מלמודו.

---

26. אף בזה יש לעיין מכיוון שהעולה מדברי התשב"ץ הוא שיש חובה על הציבור לפרנס את החכמים שהרי לשיטתו אף מותר לחכמים לתבוע מהציבור את פרנסתם. ואולי באמת כוונת הב"י והרמ"א לכך, אך מדיוק לשון הרמ"א שכתב "דמותר לחכם ותלמידיו לקבל הפסקות מן הנותנים" וכו', וכן מלשון הב"י "להחזיק ביד המקבלים פרס מן הציבור" דמשמע שרק מותר ליקח אם הציבור נותנים מרצונם וא"כ אין חובה על כך, וצ"ע.

וכ"פ הש"ך (ס"ק כ) אך סייג: "אכן אם יש לו ממון כבר המספיק לו להחיות את עצמו ולהלות ברבית והדומה לו שאין ביטול תורה כלל אז עון הוא בידו ליהנות משל צבור אלא גיע כפו יאכל ומה שמקבל מהצבור יוציא להוצאת תלמוד תורה".

* * *

הערת הרב יצחק הדס: הגדרה רחבה יותר להיתר התשב"ץ לת"ח להתפרנס מן הציבור

נ"ל שצ"ע בזה, לשון תשב"ץ (א, קמב) שבה פותח את כל דינו הארוך: "ואומר כי חובה על כל ישראל לפרנס דרך כבוד לחכמיהם ולדייניהם שתורתם אומנות' כדי שלא יצטרכו להתבטל ממלאכת שמים בשביל מלאכתם וכדי שלא יזדלזלו בפני עמי הארץ מפני עניים ושינהגו בהם כבוד... ועוד נמצא במדרשות שהם מלאים מזה הענין כלומר שהצבור הם נוהגים לתת פסיקתם דרך כבוד למי שמכירין בו חכמה". נראה כי עיקר הנקודה - שהיא גוררת את החיוב של הציבור לפרנס - היא "כבוד תורה", שלא יזולזל בפני ע"ה, וממילא שכולל כל מי שמוגדר "תלמיד חכם", וזהו מה שדן (ס"קמו) בגדר "תלמיד חכם", עי"ש מה שהביא מתשובת הרא"ש. ומש"כ (ס"קמח) לענין תלמידים, סובב ג"כ סביב נקודה זו, שבתלמיד אם יעבוד קצת - לא יזולזל. אמנם ממש"כ התשב"ץ מספר פעמים שראוי להוראה ולדרוש ברבים, יש לסייע לדברי כותב המאמר. וכן עי' לשון תשב"ץ (ס"קמז): "אבל אם אתה רואה שהחכם יזולזל בפני עם הארץ מפני מלאכתו כי יחשבו כמוהו כמוהם ולא יהיו דבריו נשמעים מדרכי החסידות הוא שיקבע כל עתים שאפשר לו לתורה ויתפרנס מהם דרך כבודו וכבוד תורה ואין בדבר משום חשש בעולם", כלומר חלק מכבוד תורה הוא שישמעו דבריו, והכל חוזר לנקודה של כבוד תורה, ומלשון זו נראה ג"כ סייעתא לדברי הכותב. אבל חושבני שזה קצת להפך, כי כל מי שבישיבה שהוא בגיל מבוגר יחסית, כבר שייך לענין זה שלא יזולזלו בדבריו, ובשלבם המוקדמים יותר של הלימוד - הרי הם הכרחיים לבניית הקומה הבאה, ואם אין גדיים אין תיישים. כך שהכל בכלל. ואיני חולק לגמרי על העיקרון, אלא רק שבפועל נראה להרחיב את ההגדרה של מי נכנס לקטגוריה, שהמדד הוא שלא יזולזל. וצל"ע.

תשובת הכותב:

אחר בקשת הסליחה ובהנחה שהבנתי נכונה את דברי הרב יצחק הדס, ארצה להתייחס לדבריו בשני מישורים.

א. לענין דעת התשב"ץ עצמו להלכה: נראה לי לחדד שאכן חלק מן ההיתר לפרנס ת"ח הוא מחמת 'כבוד תורה', אך יש להסביר שאין הכוונה שיש ביזיון בעשיית מלאכה, אלא שמחמת העוני עצמו שמגיע לחכם שאינו מסוגל להתפרנס ממעשה ידיו וללמוד תורה, על ידי כן הוא גם מתבזה מחמת עוניו וגם לא מתקיימת התורה בעם ישראל.²⁷ וזה מדויק מדברי התשב"ץ בס"י קמ"ז שכותב שיש מידת חסידות להתפרנס ממעשה ידיו ולא מן הציבור, רק שבזמננו אין בידינו האפשרות לעבור במהירות בין מלאכה לתורה ולהתרכז כראוי בזמן לימודנו וא"כ גם תורתנו וגם מלאכתנו לא תתקיים בידינו, וכן כל התנאים והאמוראים שמביא שם כראיה שנהגו מנהג חסידות עבדו במלאכות כגון ר' יוחנן הסנדלר, ר' שמעון הפקולי, ר"מ היה לבלר, ר' ישמעאל היה מתקן עורות, רב הונא ורב אושעיא שהיו רצענים ועובדים בשוק של זונות, ר' אבא בר' חנינא היה חייט, רב פפא היה גנן, ר' אחא היה רועה צאן, אבא הושעיא היה כובס ועוד רבים עיי"ש, וא"כ פשוט שאין זלזול לת"ח לעסוק במלאכה כאשר יש בזה מידת חסידות. רק שמוסיף תנאי שאם הציבור אכן מזלזלים בו מחמת מלאכתו אזי 'מידת החסידות' משתנה ויש לו לעסוק רק בתורה ולהתפרנס מן הציבור.²⁸

וא"כ בהנחה והציבור אינם מגנים ת"ח העוסק לפרנסתו, יש להבין מה הצורך ב'כבוד תורה' בהקשר המובא פעמים מספר בתשובתי של התשב"ץ, לפריקת עול התורה או התבטלות ממלאכת שמיים אצל החכמים העוסקים בפרנסתם.

27. וכן עוד יש ללמוד ממה שכתב על הרמב"ם: "ואם הוא ז"ל עזרו המזל להיות קרוב למלכות ונכבד בדורו מפני רפואתו וחכמתו ולא נצרך ליטול פרס מהקהלות מה יעשו הרבנים והחכמים אשר לא באו לידי מדה זו הימותו ברעב או יתבזו מכבודם או יפרקו עול התורה מעל צוארם אין זאת כונת התורה והמצוות והתלמוד". שהנה יש ללמוד ג' עניינים להיתר א' שלא 'ימותו ברעב', ב' שלא 'יתבזו מכבודם', ג' שלא 'יפרקו עול התורה מעל צוארם'. ונראה לי שמחמת עניותם עד כדי חרפת רעב באים לידי ביזיון בכבודם ולפריקת עול התורה, מכיוון ששניהם מסובבים מהעניות ולא מחמת שעשיית מלאכה היא המבזה אותם שהרי למדנו שהדבר תלוי בציבור ולא שכך הוא הדבר בפנ"ע. וכן נראה לי שמדויק מדבריו בס"י קמ"ב "כדי שלא יצטרכו להתבטל ממלאכת שמים בשביל מלאכתם וכדי שלא יזדלזלו בפני עמי הארץ מפני עניים" דיש ב' עניינים והם א' שלא יצטרכו להתבטל ממלאכת שמיים שעתידיים על ידה לזכות את הציבור, ב' של יזדלזלו בפני עם הארץ מפני עניים ולא מחמת שעוסקים במלאכה.

28. לפי דברינו, מה שכתב הרב יצחק ללמוד מדין התלמידים לענין 'כבוד תורה' שאין זלזול לתלמיד אם יעסוק מעט במלאכה, אין זה נכון, שעיקר הדין של 'כבוד תורה' הוא שלא יגיע לעניות, והרי כבר הוכחנו שאין ביזיון מעשיית מלאכה אלא אם אכן הציבור מגנה הת"ח בעבורה, אך בלאו הכי יש בזה אפ"י מידת חסידות של 'יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך'. אלא הסיבה שסובר התשב"ץ שאין היתר לתלמידים היא בגלל שאינם ראויים להוראה ורוב ראיות הש"ס נסובות על עיקר זה.

ונראה לי שעיקר ההיתר לפרנס ת"ח הוא מחמת הצורך לקיים את התורה בקרב העם, ובלא 'כבוד תורה' לא יהיו דבריו נשמעים כמו שכותב התשב"ץ וכמו שדייק הרב יצחק, רק שהכל נסוב על קיום התורה בקרב העם, וכן כתב להדיא: "הלכך מצאו היתר חכמי הזמן להג' יומם ולילה בתורה ולספק מורי הוראות בישראל ולהיות נזנין מהצבור, וזו חסידות גמורה לפי הדורות" וכו'. ומה שהביא את החכמים למצוא היתר לכך הוא מפני שאצלם אין אפשרות ללמוד תורה ולעסוק במלאכה מכיוון שהדורות נחלשו ואין אפשרות שבשני המישורים תתברך עבודתם, ומחמת כן יש לת"ח לעסוק בתורה בלבד ולציבור יש חובה לפרנסם מחמת הצורך לקיים תורה בעמ"י (וכן נראה לענ"ד שעיקרון זה חורז את הראיות שמביא התשב"ץ וכן גם את מסקנתו לדינא).

לפ"ז 'כבוד תורה' אינו הגדרה מופשטת לכל הטוען לכתרה של תורה ואפי' יושב בבית המדרש שנים רבות, אלא דווקא כזה שאכן שייך לכבדו והוא חכם הראוי להוראה ולדרוש ברבים שיש בו תואר 'חכם' ותורתו תורת אומן, תורה מסודרת ומאורגנת אצלו כ"כ שיכולה לעבור לציבור ולהעלותו ברמתו האמונית והתורנית, לשמור התורה ולקיימה. ואין ללמוד מדין זה של 'כבוד תורה' היתר רחב כל-כך לכלול כל תלמידי בית המדרש.

ואף שהרב יצחק כתב "אבל חושבני שזה קצת להפך, כי כל מי שבישיבה, שהוא בגיל מבוגר יחסית, כבר שייך לענין זה שלא יזלזלו בדבריו, ובשליבים המוקדמים יותר של הלימוד - הרי הם הכרחיים לבניית הקומה הבאה, ואם אין גדיים אין תיישים. כך שהכל בכלל". נלע"ד שהרב הרחיב את הגדר של 'כבוד תורה' אף לפי שיטתו הרבה מעבר לכוונת התשב"ץ בין מה שכתב לגבי שאר לומדים שאינם ראויים להוראה ולדרוש ברבים ובין מה שכתב לגבי התלמידים, שלכאורה נראה שמחמת הסברא של 'כבוד תורה' לפי הבנת הרב, נעקרו דברי התשב"ץ שחזר והדגיש שדווקא ראוי להוראה ולדרוש ברבים וכן מה שכתב התשב"ץ לתלמידים שהטוב והישר להם לשלב תורה עם מלאכה.

ואין לומר שהמציאות הייתה שונה אז מהיום, שהרי כבר התשב"ץ עצמו כתב שהטעם שהצריך את חכמי הזמן למצוא היתר הוא מחמת שלא יכלו לפנות במהירות בין מלאכה לתורה, ובכך לא הייתה משנתם מתקיימת בידם, ואעפ"כ כתב את הדין לתלמידים ולחכמים שיהא ראוי להוראה וכו' כדלעיל.²⁹

29. ועוד שעל עצם הסברא שלשאר התלמידים שאינם ראויים להוראה שייך 'כבוד תורה', יש לעיין האם הכבוד הזה מקנה להם זכות להתפרנס מהציבור שמא כל ההיתר ד'כבוד תורה' הוא דווקא לראוי להיות מורה הוראה ולדרוש ברבים, דאז מתקיים בו 'כבוד תורה' ולא כל מי שיושב ולומד ואפי' שנים רבות שייך בו היתר זה ד'כבוד תורה'.

אלא שלענ"ד יש סייעתא להרב יצחק הדס מצד אחר, והוא להחזיק בדברי התשב"ץ ולדייק שכתב בדווקא שה'טוב והישר' לתלמידים להתפרנס ממעשה ידיהם וללמוד תורה. אך זו רק חסידות ומעיקר הדין מותר אף להם כמו שכתבתי לעיל, וא"כ בימינו שהדבר ידוע שלא יתגדלו בכלל בלא שקיעה מוחלטת בתורה יש להתיר אף להם. וכן אין להתכחש לראיות שמביא בשם ר' יוחנן שכל שעוזב עסקיו ועוסק בחפצי שמיים מצווים בני עירו לפרנסו, וזה כולל כל התלמידים לכאורה. רק שנלע"ד שהתשב"ץ לא רצה להסתמך על זה לכתחילה.

ב. לענין האם להלכה ולמעשה יש להתיר לתלמידים: לענ"ד למעשה אני מסכים עם הרב יצחק, אף שלא נראה לי חילוק לעניין 'כבוד תורה' לכלול כל הלומדים בכלל זה. אלא בעיקר מחמת מה שכתב הרב וכן כתב הכס"מ והב"י שאם 'אין גדיים אין תיישים', ומשום 'עת לעשות לה' הפרו תורתך' יש להרחיב ההיתר לכל התלמידים. ואולי מה שכתבו הפוסקים 'עת לעשות לה' הפרו תורתך' הוא הוא מה שכתבתי לעיל שקיום התורה בעם ישראל מאפשר להתיר אפי' לתלמידים להתפרנס.